

nyét és hosszmetsetét, melyek az egzakt rekonstrukció elkészítéséhez nélkülözhetetlenek.

A központi szentély kutatása (32 m²) a rendkívül feldúlt és roncsolt állapotú pódiumbelső újbóli feltárással, kitakarásával kezdődött. A harántfalak között megtaláltuk a pódiumtemplom kőből rakott alépítményét. A kikövezés ugyanis nem egyszerűen a pódium „pince-szintjének” burkolata volt, mivel a közel fél méter vastag(!) egybefüggő „lemezalap” a kerítőfalak alapozásával volt egybeépítve. A lemezalap, és a kerítőfalak mélyalapozása a pódiumtemplom ÉK-i sarkában feltárt toldaléknál nem volt megfigyelhető, azt másodlagosan építették az előbbihez. Folytatását D felé nem találtuk meg, ami előkerült, az csak betonhabarcsba rakott műemléki rekonstrukció. Az eltérő szerkezetű, mélységű, és építési színvonalú alapozás miatt a pódium K-i nyúlványa a pódiumtemplom oszlopainak alapozásául szinte biztosan nem szolgálhatott: az oszlopok minden bizonnyal a pódium vastkosabb, a harántfalak közeit teljes egészében kitöltő, azzal egységes egészet alkotó lemezalappal megerősített falnégyzögön nyugodtak.

A szentély előterében nyitott szelvényben kőperiódust megelőző faszerkezetes épület talpgerendáinak részleteit bontottuk ki. Feltártuk a központi oltár alapozását, meghatároztuk az udvar szintjeit, illetve az oltár É-i oldalán értékes kőfaragványokat hoztunk felszínre: egy mészkőpárkány töredékei, és a főfelirathoz tartozó betűtöredékek kerültek elő. A betűtöredékek a főfelirat újraértelmezését indukálják, s így igazolják Mráv Zsolt eddigi feltételezéseinek helyességét.

Az előcsarnok és a „felső udvarok”: A monumentális oszlopcsarnok, illetve a két oldalsó cellasor viszonyának tisztázására 5 további szelvényt nyitottunk. Ezekben a jelenleg problematikusnak tűnő lépcsős-rézsűs kialakítást igazoló nyomot nem találtunk. Újabb felületek megnyitása szükséges, mivel az erős újkori bolygatás, illetve az 1955–61 közötti feltárás kutatóárkai miatt a megnyitott felületek (30 m² terület) a fenti kérdés eldöntéséhez elégtelennek bizonyultak. Bár építéstörténeti szempontból az itteni kutatás nem hozott érdemi új eredményt, az itt előkerült kőfaragványok: párkány, oszlopfő- és pilaszterfejezet-töredékek a szentély külső képének rekonstrukcióját teszik árnyaltabbá. Alaprajzi szempontból rendkívül fontos, hogy a 8. szelvényben előkerült a korábban a pódiumtemplom D-i pofafalának tartott támfal folytatása, ezzel szinte biztosan kizárjuk a korábbi értelmezés lehetőségét.

Az előcsarnok funkciójának, időrendjének és előtörténetének megállapítására nyitott szondázások eredményesnek bizonyultak. Az előcsarnok tengelyében álló tám- és térosztó pillérsor jellege felveti az utólagos hozzáépítés lehetőségét. Ebben az esetben az előcsarnok önmaga is több építési periódust képviselne. Kutatásunk megerősítette, hogy a rekonstruált előcsarnok utólag, valószínűleg a 3. század elején a központi szentély díszítéseivel egy időben bővült e monumentális építménnyel. A D-i és É-i határoló falak mellett sikerült

a geológiai altalajig mélyülnünk. Megállapítottuk, hogy egy korábbi nagyméretű kőfalas épület állt a csarnok helyén, melynek K-i homlokzati fala a későbbi csarnok-épület faszádjához képest némileg nyugatabbra helyezkedett el. A központi szentélyhez való időbeli és funkcionális viszonya megválaszolására a csekélyke kutatott terület miatt nem volt lehetőség. A kőfalas épületet megelőző időszak beépítettségére mintegy fél méteres vakolat- és vályogréteg utalt. Ezt megelőzően ipari tevékenység nyomait találtuk: az ÉK-i sarokban Kr. u. 1. századi kemence került elő, de az 5. szelvényben előkerült bronzrögök, salakdarabok szintén a terület legkorábbi, ipari funkciójára utalnak.

A feltárt szelvényeket 2001. november 15-én gépi és kézi földmunkával visszatemettük.

Az ásatás legfontosabb tárgyi leletei a felirattöredékek és a kőfaragványok. A már három évszázada, illetve 1955 óta ismert, valamint a most napvilágra került feliratos- és kőplasztikai emlékek Pannonia példa nélküli gazdag kőplasztikai leletegyüttesét alkotják, amelyet egységes egészként kezelünk, és megóvásukra külső szakemberekkel, kőrestaurátor-specialistákkal komplex restaurálási tervet készítettünk. Valamennyi kőfaragvány tisztított, az új leletek mindegyike restaurált. Az ásatás érmeinek (21 db) restaurálása megtörtént, melyeket dr. Torbágyi Melinda (MNM) határoz meg. A mintegy 25 ládányi kerámiatöredék 80%-át már a feltárások során megtisztítottuk.

Építész konzulens: dr. Mezős Tamás (BME Építéssztörténeti Tanszék).

Munkatársak: Balogh Beáta régésztechnikus, Kiss Ernő Csaba tárgyrestaurátor, rajzoló, Baghy László és Kőfalvi Viktor kőrestaurátor (MNM), Dabasi András fotós, valamint Saskia Loughran és Szanyi Brigitta régész-hallgató.

SOSZTARITS OTTÓ

269. Szombathely, Kőszegi utca 27–31.

(Vas megye) Ró

2001. március 19. és december 15. között zajlott le a nagy területű feltárás a fenti telken (hrs.: 6122). A beruházást megelőző ásatáson mintegy 1200 m²-en feltártuk az ókori Savaria É-i városrészének két insula-részletét. A feltárt terület a Savaria É-i városfalától D-re számított második insulasorban, a Borostyánkő úttól K felé eső első és második insula területére esik.

Az ásatási terület közepén húzódik a Borostyánkő úttal párhuzamos, attól K-re eső első É–D-i irányú utca. A 6 m széles utca középvonalában újkori beásás húzódott, amelynek célja a római csatorna építőanyagának megszerzése volt. A csatorna Ny-i falát és tetőzetét teljesen, K-i falát részben megsemmisítette. Csatári kőből készült alapozása mészhabarccsal volt egybekötve, majd a teteje lesimítva. Az út sóderalapozása több helyen egymástól jól elkülöníthető rétegekből állt, amelyek javítás vagy felújítás nyomai lehetnek. Az utcát mindkét olda-

lon pillérekkel tagolt korlátfal határolta (alapozásig kitermelve); a pillérek a mindkét oldalon meglévő, mészhabarccsal borított járda felületi árkádját tartották.

Az utca Ny-i oldalán feltártuk egy épület árkádós homlokzati falát, valamint az első, második és harmadik helyiségsor részeit. A homlokzati fal – csakúgy, mint az utcától Ny-ra eső insula falainak túlnyomó többsége – az alapozásig ki volt termelve. Az első helyiségsorban mészhabarcs borítású nagyméretű helyiséget tártunk fel, melyben egy kút találtunk. A kútból számos keltező lelet került elő, köztük darabokra tört, de teljesen összeállítható edények is. A tőle D-re eső helyiségben kisméretű kemence került elő. Az első helyiségsortól Ny-ra számos, többféle padlózatú (terrazzo, döngölt agyag, kavics, mészhabarcs) helyiség került elő, amelyek között különböző falazási technikákat (kőalapozású, Fachwerk, Flechtwerk, pillérek) figyeltünk meg. Az épület helyiségei több korszakon keresztül használatban voltak, alaprajzuk azonban csak kevésbé változott. A beépítés már feltehetően a Kr. u. 1. század végén megtörtént, de még a 4. században is számolhatunk építési tevékenységgel – ezt az egyes falak alapozásában talált késő római besimított díszű és mázas kerámialeletek bizonyítják. A legkésőbbi periódusból egy nagyméretű, apszisos záródású, fűtőcsatornával ellátott terrazzopadlós helyiséget is feltártunk. Az insula területéről származó tárgyi leletek közül kiemelhetők a levélfogós mécsesek, lúdformájú mécses, terrakotta Iuppiter-(vagy Genius?) maszk, feliratos amphorák, gyorsmérleg.

Az ásatás második szakaszában az utcától K-re eső insula területén, a harmadik helyiségsorban savariai viszonylatban is igen jó minőségű, gondosan megépített falak kerültek elő, amelyek egy nagyméretű késő római épületkomplexum kövezett átriumához tartoztak. Az átrium több periódusban is használatban volt. Az átrium közepén helyezkedett el az egykor kővel bélelt kút kitermelése által létrejött beásás, amelynek betöltésében egy sztaurogramot formázó bronz lámpafüggesztőt találtunk. A monogramforma és a tárgytypus alapján a lelet a Kr. u. 370 és 420 közé datálható.¹²

A lelet előkerülési helyéből is nagyon fontos keltező adatokkal rendelkezünk. Feltárássra került a kút kőépítménye és gerendaalapozása, amelynek famaradványait dendrokronológiai vizsgálatnak vetettük alá. A dr. Grynaeus András által elvégzett vizsgálat a fák legkorábbi kivágási időpontjaként a Kr. u. 322. évet határozta meg, amely nemcsak a sztaurogram datálását erősíti meg, hanem megadja egy nagyszabású építési periódus korát is.

További érdekességet nyer azáltal, hogy az előkerülés helyétől mintegy 35 m-re K-re került elő 1996-ban egy további ókeresztény lelet, egy krisztogrammal ellátott ruhakapcsoló tű, amely feltehetően papi viselethez

tartozott. Szombathelyen ez a két ókeresztény tárgy származik hiteles ásatásból, ráadásul egy szűk topográfiai körön belül kerültek elő. Ez a kör pedig Savaria É-i városkapuja közelében van, ahová a Quirinus-passioban említett basilica ad Scarabetensem portam lokalizálható.

A Krisztus-monogrammos lámpafüggesztő a keresztény szertartásban játszott szerepet. Jelentősége abban rejlik, hogy használata közvetlenül ókeresztény kultushelyhez – templomkápolnához – vagy közösségi templomhoz köthető. Mivel a városfalon belüli temetkezés elképzelhetetlen a római korban, a lelet egy, a közelben fekvő ókeresztény gyülekezési hely létét bizonyítja. Savaria esetében ennek a ténynek az ad különlegességet, hogy Szent Quirinius e városban lejátszódó szenvedéstörténete pontosan erre a helyszínre – a scrabantiai kapu környékére – lokalizálja a mártír ereklyéit őrző ókeresztény bazilikát. A sztaurogram a második ókeresztény tárgyi lelet, amely az É-i városrészben került elő, ezért kétségtelenné teszi azt, hogy a passioban említett bazilika helye az újonnan előkerült leletek, illetve az É-i városkapu közelében keresendő.

Maga a feltárt épület nem lehetett a bazilika, bár nem zárhattuk ki a közvetlen kapcsolatot sem, hiszen egy átriumos udvar kapcsolódhatott a templomtérhez. Ezért az összehívott szakértők (Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság, Ásatási Bizottság, Magyar Nemzeti Múzeum, MTA Régészeti Intézete, Országos Műemlékvédelmi Hivatal) javaslata alapján, Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése és a beruházó anyagi támogatásával tovább folytattuk az ásatást. Ennek keretében feltártuk az átriumtól Ny-ra és D-re eső területet. További ókeresztény leletet nem találtunk a feltárással, de lehetővé vált az átrium és az É-D-i utca közötti kapcsolat tisztázása. A homlokzati fal után nagyméretű, döngölt agyagpadlós (meglhetősen hevenyészettnek tűnő) helyiség került felszínre, több tűzhely maradványaival. Az ezt megelőző periódus viszont jó minőségű terrazzopadlóval és kőalapozású vakolt agyagfalakkal rendelkezett, ráadásul egy kisméretű négyszög alakú fürdőmedence is tartozott hozzá. Az átriumot szegélyező fal vágja a korábbi terrazzopadlót, és a szintadatok is különböznek, kapcsolatot már emiatt sem feltételezhetünk közöttük. A korábbi periódus falait festményekkel díszítették: nagy mennyiségben kerültek elő a periódus pusztulási (planírozási) rétegéből, valamint egy kb. 1 m² falfelületen, eredeti helyén maradt fenn egy lábazati rész. Az átriumtól D-re eső területen egy további terrazzopadlós, fűtőcsatornával fűtött helyiség került elő.

Az É-D-i utcától K-re eső insula leletei között találtunk bronzfésűt, feliratos márványtáblát, madárszobrocskát, csontfaragványokat.

Konzulensek: dr. Tóth Endre és Sosztarics Ottó. Munkatársak: Anderkó Krisztián, Szabó Adrienn, Balogh Beáta régésztechnikusok, Kiss Krisztina dokumentátor, Jóna Éva grafikus, Balázs Péter ásatási technikus, Fülöp Endre Norbert régészhallgató.

12 KISS PÉTER: Urchristliches Lampenhängerglied aus Savaria. *Specimina Nova XVI* (2002) 199–206.